

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРАВА НА ВИЩУ ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ

REGULATORY AND LEGAL BASIS OF THE RIGHT TO HIGHER LEGAL EDUCATION IN UKRAINE

Шкабаро В.М., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університет імені Альфреда Нобеля

Пробко І.Б., к.ю.н.,
доцент кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університет імені Альфреда Нобеля

Стаття присвячена дослідженню нормативно-правової основи права на освіту в Україні. Зазначено, що чинне законодавство про освіту є підставою недопущення обмеження права на освіту. Акцентовано увагу на тому, що законодавство у сфері вищої юридичної освіти потребує змін та приведення у відповідність до європейських стандартів. Наголошено, що реформи, які відбуваються в Україні у контексті розвитку та формування демократичної, соціальної та правової держави, вимагають запровадження та вдосконалення нової системи вищої юридичної освіти. Обґрунтовано необхідність запровадження та вдосконалення системи вищої юридичної освіти, яка забезпечить підготовку юристів нового покоління. Обґрунтовано авторську позицію про значення та особливу роль вищої юридичної освіти для держави. Вища юридична освіта є необхідною вимогою для зайняття деяких особливо відповідальних державних посад (судді, прокурори, члени Вищої ради правосуддя, члени Центральної виборчої комісії та інші). Професіями, що пов'язані з ефективним захистом і забезпеченням прав людини й основоположних свобод та потребують юридичної освіти, є: адвокати, нотаріуси, арбітражні керуючі, працівники установ надання безоплатної первинної правової допомоги, державні і приватні виконавці, державні реєстратори, поліцейські, юрисконсультанти та спеціалісти юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо. Проаналізовано зміст норм Конституції України, Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», які визначають право особи на освіту та доступ до нього. Розглянуто вимір доступу права на освіту у низці ключових міжнародних нормативно-правових актів, а саме в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Першому Протоколі до Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. Доведено актуальність теми наукової статті особливою увагою законодавчої влади України до вищої юридичної освіти. Проаналізовано проекти нормативно-правових актів про реформування вищої юридичної освіти в Україні. Обґрунтовано необхідність скасування мінімального значення конкурсного балу для вступу на спеціальність «Право» у заклади вищої освіти України.

Ключові слова: вища юридична освіта, право на освіту, доступність, конкурсний бал, заклад вищої освіти, обмеження права.

The article is devoted to the study of the regulatory framework of the right to education in Ukraine. The authors noted that the current legislation on education is the basis for preventing restrictions on the right to education. Emphasis is also placed on the fact that the legislation in the field of higher legal education needs to be changed and brought in line with European standards. It is emphasized that the reforms taking place in Ukraine in the context of the development and formation of a democratic, social and legal state require the introduction and improvement of a new system of higher legal education. The necessity of introduction and improvement of the system of higher legal education which will provide preparation of lawyers of new generation is substantiated. The author's position on the importance and special role of higher legal education for the state is substantiated. Higher legal education is a necessary requirement for holding certain particularly responsible public positions (judges, prosecutors, members of the High Council of Justice, members of the Central Election Commission and others). Professions related to the effective protection and enforcement of human rights and fundamental freedoms and in need of legal education are: lawyers, notaries, arbitrators, employees of free primary legal aid institutions, public and private executors, state registrars, policemen, legal advisers and specialists of legal services of state authorities and local self-government bodies, etc. The content of the norms of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On Education" and "On Higher Education", which determine the right of a person to education and access to it, is analyzed. The measurement of access to the right to education is considered in a number of key international legal acts, namely the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The authors prove the relevance of the topic of the scientific article with the special attention of the legislative power of Ukraine to higher legal education. The authors analyze the draft regulations on the reform of higher legal education in Ukraine. The authors substantiated the need to abolish the minimum value of the competitive score for admission to the specialty "Law" in higher education institutions of Ukraine.

Key words: higher legal education, right to education, accessibility, competitive score, institution of higher education, restriction of law.

Постановка проблеми. Юридична освіта на ринку освітніх послуг завжди була затребуваною серед здобувачів вищої освіти, а юридична спеціальність протягом багатьох десятиліть характеризується як одна з найпрестижніших та найпопулярніших. Особа, що закінчила заклад вищої освіти та здобула кваліфікацію юриста, сьогодні має володіти фундаментальними та фаховими правовими знаннями і сучасними компетентностями, демонструвати високий рівень професійної правової культури, мати ціннісно-орієнтовану громадянську, соціальну та правову свідомість, вміло користуватися юридичним інструментарієм під час розв'язання юридичних питань із метою захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права, забезпечення принципу верховенства права, відстоювання інтересів суверенної і незалежної України та формування українського позитивного іміджу на світовій арені. Підготовка професіоналів такого рівня неминуче має супроводжуватися

оновленням законодавства у сфері вищої юридичної освіти та приведенням його у відповідність до європейських стандартів. Безумовно, реформи, що відбуваються в Україні у контексті розвитку та формування демократичної, соціальної та правової держави, вимагають запровадження та вдосконалення системи вищої юридичної освіти, яка забезпечить підготовку юристів нового покоління.

Особливе значення вищої юридичної освіти для Української держави не оспорується та підтверджується внесенням до Конституції та законів України норм, якими передбачається наявність вищої юридичної освіти як необхідної вимоги для зайняття деяких особливо відповідальних державних посад (судді, прокурори, члени Вищої ради правосуддя, члени Центральної виборчої комісії (не менше дев'яти із сімнадцяти членів) та інші). Професії, що пов'язані з ефективним захистом і забезпеченням прав людини і основоположних свобод, потребують юри-

дичної освіти: адвокати, нотаріуси, арбітражні керуючі, працівники установ надання безоплатної первинної правової допомоги, державні і приватні виконавці, державні реєстратори, поліцейські, юрисконсультанти та спеціалісти юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо. Для підвищення якості підготовки правників нового покоління Українська держава має розробити механізм, який забезпечить доступ усіх та кожного до якісної юридичної освіти.

Актуальність дослідження вибраної тематики зумовлена тим, що забезпечення реалізації права на освіту у демократичній державі має бути стратегічним курсом державної політики кожної країни, адже освіта відіграє особливу роль у розвитку особистості громадянина держави. Конституційно-правове регулювання сфери освіти в Україні, його вдосконалення та розвиток було завжди, є та залишається однією з найактуальніших проблем протягом тривалого періоду для молоді незалежної Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правам людини присвячено фундаментальні наукові дослідження відомих українських та зарубіжних учених. Питанням конституційно-правового регулювання права на освіту приділено увагу у навчальній літературі та наукових роботах багатьох науковців: М.В. Баглая, В.О. Боняк, А.З. Георгіци, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, В.В. Молдована, К.М. Романенка, О.Ф. Скакун, О.Ф. Фрицького та багатьох інших. Водночас питанню права на вищу освіту відведено місце лише в окремих наукових працях. Актуальним проблемам вищої юридичної освіти в Україні та реалізації права на вищу юридичну освіту приділяли увагу такі науковці, як Ю.Г. Барабаш, С.В. Ківалов, Н.М. Онищенко, О.П. Орлюк, Н.М. Мироненко, А.О. Селіванов, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, А.С. Штефан та інші, проте залишається малодослідженим питання про встановлення додаткових умов для вступу в заклади вищої освіти за юридичною спеціальністю як обмеження чи ні права на вищу освіту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення нормативно-правової основи права особи на освіту в Україні, яке є нормативно-правовою гарантією для недопущення обмеження права на вищу юридичну освіту, формулювання пропозицій змін законодавства у сфері забезпечення рівного доступу до вищої юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен має право на освіту. Таке право визначено та гарантовано статтею 53 Конституції України [1].

Преамбулою Закону України «Про освіту» [2] закріплено, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. За цим Законом метою освіти вбачається всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Системою освіти в Україні за Законом України «Про освіту» становить сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними. Невід'ємним

складником системи освіти є вища освіта. Відповідно до частини 1 статті 17 Закону України «Про освіту» метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань.

Рівні, ступені вищої освіти, порядок, умови, форми та особливості її здобуття визначаються Законом України «Про вищу освіту» [3].

Право на освіту визнається статтею 26 Загальної декларації прав людини, положеннями частини 1 якої щодо вищої освіти визначено, що «кожна людина має право на освіту», «а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного» [4].

Положеннями статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права визнано право кожної людини на освіту та визначено, що «освіта повинна спрямовуватися на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод», «освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства», а «вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів» [5].

У статті 2 «Право на освіту» Першого Протоколу до Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини закріплено: «Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту» [6].

Наведені та ратифіковані Україною міжнародні акти згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства.

Доступність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах гарантовано положеннями ч. 3 ст. 53 Конституції України, офіційне тлумачення положень якої надано в Рішенні Конституційного Суду України № 5-рп/2004 від 4 березня 2004 року (справа про доступність і безоплатність освіти) [7].

Розглядаючи справу про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України, Конституційний Суд України установив, що «метою здобуття вищої освіти в Україні є забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях», «вищі навчальні заклади можуть здійснювати прийом студентів та слухачів у межах чисельності, зумовленої ліцензією, з оплатою вартості навчання на договірній основі», «вища освіта має забезпечити як соціальну, пов'язану з розвитком особистості, так і економічну функції держави, що визначається процесом виробництва, підготовкою кваліфікованої робочої сили і наукових кадрів для потреб держави і суспільства загалом», та вирішив, що «доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права» [7]. Приймаючи таке рішення, Конституційний Суд України виходив із положень статей 1 та 3 Конституції України, за якими Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є забезпечення прав і свобод людини.

В обґрунтування прийнятого рішення Конституційними Судом України у пункті 4 зазначеного рішення наведено таке: «освіта визнається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства»; «право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства»; «освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання з метою

набуття встановлених державою освітніх рівнів»; під час тлумачення терміна «доступність» стосовно освіти в державних і комунальних навчальних закладах слід виходити із граматичного визначення слова «доступність» як «доступу для всіх отримати, користуватися, придбати щось», «відповідність силам, здібностям, можливостям кого-небудь»; доступність вищої освіти «полягає у створенні державою відповідних умов для їхнього функціонування і розвитку, за яких особа змогла б реалізувати своє право на здобуття вищої освіти на основі конкурсного відбору, з урахуванням своїх здібностей та інтересів», «вільного вибору спеціальності, профілю навчання» [7].

Засади освіти мають визначатися виключно законами України відповідно до пункту 5 частини першої статті 92 Конституції України.

Гарантії права на освіту передбачені у статті 3 Закону України «Про освіту», відповідно до положень якої: кожен має право на якісну та доступну освіту; право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України; в Україні створюються рівні умови доступу до освіти; ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти; право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак; право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів; право на освіту не може бути обмежене законом [2].

Доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, віднесено до засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту»). На принципі доступності вищої освіти ґрунтується державна політика у сфері вищої освіти (п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту»).

Право на вищу освіту визначено у статті 4 Закону України «Про вищу освіту», положеннями якої передбачено: кожен має право на вищу освіту; громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, а також в інших випадках, передбачених законодавством; громадяни України вільні у виборі закладу вищої освіти, форми здобуття вищої освіти і спеціальності; право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин; ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України; всі особи, які здобувають вищу освіту у закладах вищої освіти, мають рівні права та обов'язки [3].

Право на освіту та право на вищу освіту є конституційним правом особи, яке гарантується та не може бути скасоване, а згідно зі ст. 22 Конституції України під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу цього права. Через створення державною можливостей для реалізації кожним в Україні права на освіту забезпечується гарантоване статтею 23 Конституції України право кожної людини на вільний розвиток особистості.

Освіта в Україні має будуватися за принципом рівних можливостей для всіх, адже за статтею 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв

чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Доводиться констатувати, що останнім часом законодавчою владою в Україні вищій юридичній освіті приділяється особлива увага.

Широку критику отримав проект Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147 від 28.09.2017р. [8], який містить багато дискусійних та спірних положень. Про невідповідність цього законопроекту Конституції України та нормам чинного законодавства, «значну кількість суттєвих помилок» та «змішування права на доступ до юридичної освіти та право на доступ до юридичної, в тому числі правничої, професії» зазначали та звертали увагу відомі та шановні правники-науковці [9].

У листопаді 2020 року експертами у галузі права та вищої освіти на розгляд Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України подано проект Концепції розвитку юридичної освіти [10], який також зазнав широкої критики в юридичному професійному середовищі та у спільноті науково-педагогічних працівників національних закладів вищої юридичної освіти [11]. Одну зі стратегічних цілей проекту Концепції розвитку юридичної освіти сформульовано так: «Система конкурсного вступу до правничих шкіл забезпечує відбір вмотивованих та підготовлених осіб, які спроможні здобувати вищу юридичну освіту». Досягнення цієї цілі передбачається проектом у встановленні обґрунтованих мінімальних значень порогових балів під час проведення вступних випробувань із використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання та встановленні мінімального значення конкурсного балу для допуску до конкурсного відбору та/або проведення вступних випробувань у спеціально визначеному форматі.

Проте ці положення вже реалізуються Міністерством освіти і науки України, їх уже запроваджено в юридичний освітній простір України. Протягом останніх років Міністерство освіти і науки України затверджує умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти, встановлюючи мінімальне значення кількості балів із вступних випробувань (конкурсного балу) для вступу на основі повної загальної середньої освіти, за якими вступник допускається до участі у конкурсі. Така умова передбачена для спеціальностей галузі знань 08 «Право» й у 2021 році [12]. Ця умова обґрунтовується положеннями ч. 9 ст. 3 Закону України «Про освіту» щодо можливості встановлювати особливі умови доступу до певного рівня освіти, спеціальності (професії) та абзацом 6 ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» щодо того, що не вважається дискримінацією права на здобуття вищої освіти встановлення обмежень і привілеїв, що визначаються специфічними умовами здобуття вищої освіти, зумовленими особливостями отримання кваліфікації. Проте ці норми, на нашу думку, не відповідають наведеним вище нормам національного права та міжнародних нормативно-правових актів щодо доступності освіти.

Процес реформування вищої юридичної освіти українська незалежна держава, на нашу думку, має почати зі створення механізму забезпечення надання якісних освітніх послуг, запроваджуючи відповідні вимоги до тих закладів вищої освіти, які готують здобувачів вищої освіти у галузі права. Україна як правова та демократична держава зобов'язана забезпечити абсолютне, без обмежень та встановлення додаткових вимог, право на вищу юридичну освіту, не змішуючи юридичну освіту з юридичною професією. Доступ громадян до юридичної освіти необхідно спрощувати, а не ускладнювати. Почати цей процес необхідно зі скасування мінімального значення конкурсного балу для вступу за спеціальністю «Право».

Вважаємо, що Українська держава має забезпечити доступність вищої освіти взагалі та вищої юридичної освіти зокрема, виходячи з положень ст. 1, 3, 22–24, 53 Конституції України та міжнародних нормативно-правових актів через вільний доступ до такої освіти без встановлення підвищених вимог для абітурієнтів, а положення, що кожного року передбачаються в умовах прийому на навчання для здобуття вищої освіти та затверджуються наказом Міністерства освіти і науки України щодо мінімального значення кількості балів із вступних випробувань для вступу на основі повної загальної середньої освіти, є звуженням змісту й обсягу конституційного права на здобуття освіти, а тому мають бути виключені.

Висновки. Правові приписи нормативно-правових актів про мінімальний конкурсний бал є обмеженням права на вищу освіту, не відповідають меті освіти щодо всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, не забезпечують доступність всіх і кожного до тих знань, які особа може набути під

час навчання за певною спеціальністю та які необхідні та потрібні їй для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства для провадження іншої, не пов'язаної з юридичною професією, діяльності (державні службовці, власники та керівники суб'єктів господарювання, підприємці, самозайняті особи тощо). Юридична освіта для громадян може бути та є не метою, а засобом досягнення певної мети. Знання законів потрібні кожній особі у правовій державі. Високий рівень правових знань громадян забезпечить виконання ними конституційного обов'язку щодо неухильного додержання Конституції України та законів України, визначеного статтею 68 Основного Закону Української держави. Реальна та фактична доступність юридичної освіти забезпечить належний і високий рівень загальної та правової культури громадян, повагу до права і держави, прав і свобод людини і громадянина, що є однією з основних характеристик правової держави, якою проголошена Україна згідно зі ст. 1 Конституції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р., в ред. від 03.09.2019р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення: 08.01.2021).
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, в ред. від 05.11.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 08.01.2021).
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII, в ред. від 02.09.2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 08.01.2021).
4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print (дата звернення: 08.01.2021).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/print (дата звернення: 08.01.2021).
6. Протокол до Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 08.01.2021).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти): Рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року № 5-пн/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04/print> (дата звернення: 08.01.2021).
8. Проект Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147 від 28.09.2017р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (дата звернення: 08.01.2021).
9. Висновок до проекту Закону України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147 від 28.09.2017р. URL: <https://yvu.com.ua/znysghennya-profesiyi-yurysta/> (дата звернення: 08.01.2021).
10. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html (дата звернення: 08.01.2021).
11. Резолюція всеукраїнської конференції «Вища юридична освіта в XXI столітті: виклики й перспективи розвитку». URL: <https://yvu.com.ua/rezolyutsiya-vseukrayinskoyi-konferentsiyi-vyshha-yurydychna-osvita-v-xxi-stolitti-vyklyky-j-perspektyvy-rozvytku/> (дата звернення: 08.01.2021).
12. Про затвердження Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2021 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15 жовтня 2020 р. № 1274, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09 грудня 2020 року за № 1225/35508. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-umov-prijomu-na-navchannya-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-v-2021-roci> (дата звернення: 08.01.2021).